

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

Інна ЗАБОЛОТНА (Київ)

РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ЗА СПОГАДАМИ І.П.КРИП'ЯКЕВИЧА

Стенограма спогадів Івана Крип'якевича про окупаційний режим в Україні зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України в фонді Комісії з питань історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР (Ф.166. – Оп.2. – Спр.73). Запис спогадів зроблений 16–19 вересня 1944 р. Документ складається з 14 аркушів правленого машинопису. Структура його така: коротка автобіографія (вступ) і три розділи:

- 1) ставлення німців до українського народу;
- 2) діяльність Українського Центрального Комітету;
- 3) українська наука в 1941–1944 рр.

Подані матеріали є важливим джерелом для дослідження багатьох проблем, що стосуються періоду окупації Галичини.

У I розділі документа увага зосереджена на питанні відновлення Української держави та на спробах західноукраїнської інтелігенції використати ситуацію, що склалася, для досягнення цієї мети, а також дається аналіз національно-культурного життя Галичини під час війни.

Спогади подають інформацію про діяльність Українського Видавництва. І.Крип'якевич зупиняється на висвітленні позиції Гітлера щодо українського питання, виділяє характерні для тогочасної інтелігенції погляди про два вектори німецької окупаційної політики (позиція Вехтера й Еріха Коха). Спогади свідчать про глибоке розчарування автора, як і значної частини галицької інтелігенції, умовами розвитку держави й науки за часів німецької окупації. І.Крип'якевич звертає увагу на використання німцями міжнаціональних суперечностей українців і поляків для зміцнення своєї влади на окупованих територіях і подає цікаві характеристики представників німецької адміністрації (Ганс Кох, Вехтер).

У другому розділі висвітлено головні напрямки діяльності Українського Центрального Комітету (УЦК), його культурно-освітню роботу, структуру та функції. УЦК, як громадська організація українців, відіграв помітну роль у житті суспільства за часів німецької окупації. Спогади не обминули увагою і питання економічного життя краю. Тут представлено також цінні політичні й психологічні портрети українських громадських

діячів – Володимира Кубійовича та Костя Левицького. Найбільшу увагу Крип'якевич приділяє висвітленню постаті голови УЦК В.Кубійовича. У спогадах простежується притаманна більшості сучасників автора думка про великий вплив мельниківців на УЦК. Варто, однак, зауважити, що сам В.Кубійович вважав, що УЦК дістав не зовсім заслужену “мельниківську” марку¹. В документі містяться дані про історію та мету створення дивізії СС “Галичина”, розкриваються суперечності між членами УЦК з цього приводу. У підсумках І.Крип'якевич зазначає як позитивні, так і негативні моменти в діяльності УЦК.

У III розділі йдеться про заборону німецькою владою української науки й культури, висвітлюється політика УЦК щодо захисту національних інтересів в освітній та духовній сферах. Автор детально описує діяльність Українського Видавництва, згадує про свою роботу в ньому, зупиняється на різних, у т.ч. й неофіційних, способах одержання дозволу на друкування літератури.

Текст документа подається максимально наближеним до оригіналу, зі збереженням тогочасної орфографії та пунктуації.

* * *

Вступ радянського війська 17 вересня 1939 р. у східні області Польщі – Західну Україну й Західну Білорусь – реалізував таємний протокол пакту Молотова–Ріббентропа. Після приєднання Західної України до УРСР тут почалися кардинальні перетворення за радянським зразком. Кадри, що прибули зі східних областей, не враховували особливостей економічного та духовного життя краю, допустили низку помилок, зокрема щодо тотальної націоналізації та колективізації.

Перестали діяти всі колишні українські політичні партії, громадські, торговельні, промислові, культурні, наукові товариства та установи. Ліквідація старої системи управління супроводжувалася політичними репресіями. Припинили діяльність читальні та бібліотеки товариства “Просвіта”. Почалися політичні процеси, найбільшим з яких був “Процес-59” над членами ОУН, що відбувся в січні 1941 р. Внаслідок цього процесу 42 особи було засуджено до розстрілу. За 1939–1940 рр. репресовано, здебільшого депортовано, майже 10% населення Західної України. На листопад 1940 р. з цих районів виселили, за неповними даними, 1173170 осіб². “Українізація” забезпечувалася переважно вихідцями зі Східної України. Хоча в економічному, політичному й культурному житті Західної України відбувалися деякі позитивні процеси, в цілому вони значною мірою зводилися нанівець режимом сталінщини.

Відступ радянських військ супроводжувався масовими репресіями й руйнуваннями. У місцевих тюрмах масово знищували політв'язнів. Лише

---

¹ *Кубійович В.* Мені 85. – Париж; Мюнхен, 1985. – С.95.

² *Король В.* Історія України. – К., 1999. – С.262.

у Львові було знайдено тіла від 3-х до 4-х тис. в'язнів (за іншими джерелами, до 10 тис. людей)³.

У деякої частини західноукраїнського населення німецька присутність асоціювалася з м'якшим і демократичнішим режимом Австро-Угорщини в порівнянні з жорсткішими польським і радянським режимами. Крім того, німців вважали нацією великих поетів, філософів, сподіваючись, що вони несуть новий стабільний європейський порядок, за якого знайдеться місце й незалежній українській державі.

Німецька пропаганда обіцяла місцевому населенню визволення від більшовиків, свободу релігії, не окреслюючи політичного майбутнього України. У своїх спогадах І.Крип'якевич намагається пояснити причини появи ілюзій щодо української державності під німецькою зверхністю в частини національної інтелігенції. Зокрема, він зазначає, що вже в 1939 р. німці зацікавились "українською справою" і прагнули об'єднати у своїх цілях українців, що опинилися під їхньою окупацією в Кракові, на Лемківщині й Холмщині, надаючи їм певні пільги в управлінні та культурному житті⁴. Навіть був проект створення в Кракові наукового українського інституту. "Коли Кубійович розпочинав свою діяльність в Кракові, – згадував І.Крип'якевич, – тоді німці дуже щедро давали всякі обіцянки українській інтелігенції, всякі посади і т.п. Він наївно надіявся, що німці збудують самостійну українську державу"⁵. Частині наукової інтелігенції здалося, що з'явилася багатообіцяюча перспектива реалізувати свої творчі й наукові плани, для чого вона не бачила умов за радянських часів. Давалася взнаки відразу до сталінського тоталітаризму.

У німецького керівництва не було чіткого плану щодо політичного статусу східної території. У липні 1940 р. Гітлер заявляв, що планує в західних районах території СРСР створити три держави: Україну, Білорусь і Федерацію балтійських республік, що мали перебувати під протекторатом Німеччини й виконувати функцію буферних держав для третього рейху. За оцінкою Олександра Даліна, дослідника німецької східної політики, Гітлер мав на меті створення "контрольованих Німеччиною і позбавлених значення адміністративних одиниць"⁶. Але за декілька тижнів перед нападом на СРСР фюрер змінив свої погляди й говорив лише про доцільність економічної експлуатації Європи. На думку Гітлера, у зв'язку з блискучими перемогами німців на східному фронті відпала необхідність політики компромісів. Разом з тим нові плани фюрера не ліквідували

---

³ Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 2000. – С.220.

⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.1 (стенограма запису спогадів д-ра історичних наук, зав. відділу Інституту історії України АН УРСР у м. Львові, проф. Крип'якевича Івана Петровича).

⁵ Там само. – Арк.9.

⁶ Dallin A. German Rule in Russia 1941–1945. A Study of Occupation Policies. – London, 1957. – P.49–50.

різних підходів серед представників німецької верхівки щодо способу управління завойованими територіями. Так, міністр окупованих східних територій Альфред Розенберг, провідний нацистський ідеолог, висловлювався за розчленування багатонаціонального Радянського Союзу, надання власної держави українцям під опікою Німеччини з метою використання їхньої підтримки в боротьбі з Росією.

На думку львівського історика Я.Грицака, і Гітлер, і Розенберг мали одну мету, проте “план Розенберга був лишень гнучкішим і прагматичнішим: певними поступками і вмілим маневруванням він хотів досягнути того, що в іншому випадку вимагало б зусиль сотень батальйонів”⁷.

Пересічні галичани, а також частина інтелігенції не знали цих деталей великої політики й вірили німецькій пропаганді. “Коли почалася війна з Союзом Радянських Республік в 1941 р. як мене тоді повідомили, – згадував І.Крип’якевич, – на протязі двох або трьох тижнів німецька преса була повна статей про Україну. Ці статті були в тому напрямі, що німці допоможуть будувати українську державу... Вермахт дозволив пропаганду бандерівцям, які в перший день приїзду до Львова розліпили плакати з гаслами “Україна для українців”⁸.

Після нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз у червні 1941 р. Україна стала одним з перших об’єктів агресії. Львів був окупований німцями 30 червня 1941 р. Тоді ж увечері у Львові Українські Національні Збори з ініціативи ОУН-б проголосили відновлення Української самостійної держави. І.Крип’якевичеві було запропоновано відати справами народної освіти у складі українського державного правління, але він відмовився⁹.

У серпні 1941 р., повністю нехтуючи національними прагненнями українців, Гітлер наказав розбити Україну на окремі адміністративні одиниці. На правах окремого дистрикту під назвою “Галичина” західно-українські землі були включені до складу генерал-губернаторства Польщі з центром у Кракові. Німецька влада поводила себе тут не так жорстоко, як у східних регіонах. Діяла широка система української початкової, середньої та професійної освіти, була надана можливість проводити культурні заходи та організувати кооперативи з певними обмеженнями, в місцевому управлінні українцям надавалася перевага над поляками. “Чи це було зроблене для пропаганди, чи дійсно були у німців якісь інші наміри з початку – не знати, а в кожному разі українська націоналістична інтелігенція давала себе зловити на ці німецькі обітницї самостійности”¹⁰, – свідчив І.Крип’якевич, аналізуючи початкову політику німецької влади щодо українців на окупованих територіях.

⁷ Грицак Я. Вказ.пр. – С.223.

⁸ ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.2.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.1 (склад українського державного правління).

¹⁰ ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.2.

Ознайомившись із працями відомих нацистських теоретиків, І.Крип'якевич зауважував, що “в нім[ецькій] літературі є кілька визначних теоретичних робіт, дуже прихильних до українців”¹¹.

Спираючись на німецьку антропологічну доктрину, вчений наводить аргументи на користь можливого відновлення української держави¹². Здобути “самостійне місце в новій Європі” Україні, на думку вченого, допоможе той факт, що німці не здатні забезпечити власним адміністративним апаратом обширні окуповані землі, а будуть змушені передати владу місцевому населенню, що спричинить фактичну незалежність від німецької влади¹³. Ці й інші міркування, викладені в листуванні з О.Оглоблиним, дозволяють І.Крип'якевичеві “...мати надію, що укр[аїнська] держава буде”¹⁴.

Але на практиці все виявилось значно складнішим. Розенберг посідав далеко не провідне становище в фашистській ієрархії, і тому його плани залишилися нереалізованими. Ситуація стала ще менш обнадійливою після того, як Рейхскомісаріат “Україна” очолив відомий своєю жорстокістю Еріх Кох, для котрого Україна означала лише “географічне поняття”.

І.Крип'якевич згадує, що через два-три тижні після початку війни з преси зникло слово “Україна” і всі статті про неї. Це було зроблено на вимогу Гітлера, який не визнавав української нації, а лише народ (“фольк”)¹⁵. Невизначно окреслювалося майбутнє: “Ще до перспектив на майбутнє – нічого певного не знаємо. Сидимо як в мішку зав'язані. Всі очі звернені на офензиву”¹⁶. Німці відкрито почали проводити антиукраїнську політику: тепер уже поляки контролювали всі державні установи, торгівлю, не визнавався український характер Галичини, не дозволяли діяльність українських вищих учбових закладів і наукових установ. “Не так склалося, як гадалося! – розчаровується вчений. – Розмахувалися ми до широкого лету, тай покищо осіли на міліні”¹⁷.

* * *

Життя і діяльність одного з найвидатніших учнів М.С.Грушевського – І.Крип'якевича – було тісно пов'язане з Науковим Товариством ім. Шевченка.

Складні часи переживало Товариство в передвоєнні й повоєнні роки. Після візиту до Львова в листопаді 1939 р. делегації на чолі з віце-президентом Академії Наук УРСР О.Палладіним був розроблений план

---

¹¹ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років // *Український історик* (далі – УІ). – 1990. – Ч.1–4. – С.173.

¹² Там само.

¹³ Там само. – С.174.

¹⁴ Там само.

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.2.

¹⁶ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року // УІ. – 1997. – Ч.1–4. – С.185.

¹⁷ *Його ж.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років. – С.176.

підпорядкування західноукраїнських наукових установ структурам Академії Наук УРСР. 14 січня 1940 р. Надзвичайні збори НТШ змушені були ухвалити розпуск Товариства, наукові заклади якого перетворилися на філії науково-дослідних інститутів АН УРСР. У 1939 р. навіть не вийшов уже майже готовий 156 том Записок НТШ. Його матеріали було знайдено в домашньому архіві І.Крип'якевича й частина з них надрукована в 90-х роках¹⁸.

Доля дійсних членів НТШ склалася по-різному. Дехто емігрував на Захід в німецьку зону окупації (І.Раковський); ймовірно, були знищені органами НКВС Роман Зубик, Кирило Студинський, син Івана Франка Петро, дехто залишився працювати в інститутах Львівського філіалу АН України. І.Крип'якевич у 1940 р. був призначений завідувачем відділу Інституту історії України АН УРСР у Львові. Та, як писав згодом проф. В.Кубійович, хоча “майже всі дійсні члени НТШ працювали як професори львівських високих шкіл і в Філіялі Академії, але вільної науки не було”¹⁹. Є свідчення про те, що перед відступом “більшовики... хотіли вивезти д-ра М.Паньчишина, проф. І.Крип'якевича та ще декого, але ті переховалися”²⁰.

Під час німецької окупації відновлення діяльності НТШ не було дозволене. Німці не повернули майно Товариства, націоналізоване радянською владою. Навіть невелика поступка з боку окупаційної влади щодо заснування Наукового інституту ім. Шевченка, що в деякій мірі замінював би НТШ, не була реалізована, незважаючи на те, що 15 жовтня 1942 р. був виданий закон про його створення. Крім того, як згадував В.Кубійович, про заснування Наукового інституту ім. Шевченка була домовленість з генерал-губернатором Франком ще до війни. Для нього був виділений бюджет і будинок у Кракові, а після приєднання Галичини до Генерал-губернаторства Польщі осередок інституту мав бути у Львові²¹. За планом В.Кубійовича, цей інститут “мав бути науково-дослідною установою для наукового досліду всіх ділянок українознавства. Мав він складатися з 16 кафедр і 2 самостійних доцентур”²².

Під час війни частина комісії НТШ продовжувала діяти таємно: “Ми тут не маємо покищо легальної організації, – НТШ Шевч[енка] хоч і працює, то ще чекає на оформлення і новий статут”, – пише в листі до О.Оглоблина І.Крип'якевич у червні 1942 р.²³ Надії на легалізацію Товариства не виправдалися. Серед діючих секцій найплідніше працювала історико-

---

¹⁸ Антонович О. Про 156-й том Записок Наукового Товариства імені Шевченка, який не вийшов друком у 1939 році // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – 1991. – Т.222. – С.428.

¹⁹ Кубійович В. Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. // УІ. – 1973. – Ч.1–2. – С.11.

²⁰ Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. – К., 1995. – Т.1: (1939–1953). – С.115.

²¹ Див.: Кубійович В. Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. – С.11.

²² Пеленський Є. Українська наука в Польщі за час війни (1940–1944) // Сьогодні й минуле. – 1948. – Ч.1. – С.43.

²³ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.185.

філософська. Вона складалася з двох підсекцій: історичної, очолюваної І.Крип'якевичем, і археологічної, якою керував Я.Пастернак²⁴. Історична секція на чолі з І.Крип'якевичем діяла під назвою “Кружок істориків при Спілці Українських Наукових Робітників при УЦК”²⁵. У роботі секції брали участь М.Кордуба, Б.Барвінський, О.Терлецький, О.Оглоблин, Ф.Срібний, Н.Думка, І.Карпинець, І.Витанович, Н.Полонська-Василенко, Р.Лукань, С.Білецький, О.Пріцак, О.Домбровський, В.Мацяк та інші²⁶. На основі “Доповіді Кружка істориків”, опублікованої в “Сьогочасному й минулому”, можна скласти уявлення про тематику представлених на обговорення наукових робіт за 1943–1944 рр., зокрема таких, як “Руська Рада в 1848 р.” О.Терлецького (квітень чи травень 1943 р.), “Київ і Західня Європа в X–XI столітті” Н.Полонської-Василенко (4 травня 1943 р.), про роботу істориків у Києві О.Оглоблина (13 листопада 1943 р.), про українське населення Холмщини і Підляшшя від княжої доби до наших часів (21 червня 1943 р.) та про роботу львівських істориків І.Крип'якевича²⁷. Засідання відбувалися в канцелярії НТШ по вулиці Чарнецького, 26/І²⁸. Робота часто проводилася у вигляді зборів, де зачитувалися реферати, готувалися наукові праці, які передавалися до Українського Видавництва, де можна було випускати українську наукову літературу. Через невдачу з відновленням НТШ та із заснуванням Інституту ім. Шевченка багато львівських науковців, в т.ч. й І.Крип'якевич, працювали в Українському Видавництві. Іван Петрович увійшов до складу його редакційної колегії на запрошення В.Кубійовича, котрий зазначав, що ця пропозиція пояснювалася його політикою у Видавництві: “зберігати українські інтелектуальні сили”²⁹. Сам І.Крип'якевич пише про цей період: “На хліб заробляю як редактор наукових видань в Укр[аїнському] Видавництві”³⁰.

* * *

Українське Видавництво спочатку діяло в Кракові, монополюючи випускання українську друковану продукцію, зокрема шкільні підручники, тижневик “Краківські вісті” тощо. За свідченням Костя Паньківського, “Українське Видавництво формально не підлягало УЦК, а було самостійною комерційною спілкою, але в дійсності воно було прибудівкою УЦК”³¹.

---

²⁴ Пастернак Я. Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни. Історична Секція НТШ в час другої світової війни // Сьогочасне й минуле. – 1948. – Ч.1. – С.39.

²⁵ Мацяк В. Доповіді Кружка Істориків // Там само. – С.40.

²⁶ Там само; Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року. Листи Івана Крип'якевича // УІ. – 2000. – Ч.1–3. – С.263.

²⁷ Мацяк В. Вказ.пр. – С.40.

²⁸ Там само.

²⁹ Кубійович В. Мені 85. – С.157.

³⁰ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.178.

³¹ Паньківський К. Роки німецької окупації (1941–1944). – Нью-Йорк; Торонто, 1965. – С.116.

Пізніше Українське Видавництво поширювало свою діяльність на Галичину, одержало дві друкарні й видавало новий журнал “Наші дні”. У той же час “Львівські вісті” були офіційним друкованим органом німецького керівництва. Видавництво мало два центри: Краків і Львів, – почало свою діяльність у листопаді 1941 р. під назвою “Українське Видавництво. Краків–Львів”³².

В окупованому німцями Львові не було свободи преси. Видавництво перебувало під пильним наглядом німецької цензури та Надзірної ради, яку очолював В.Кубійович. Німецькими спостерігачами від головного відділу пропаганди були д-р Людeman і Т.Строцік. І.Крип’якевич, характеризуючи діяльність Українського Видавництва, згадував: “Дозволили друкувати красне письменство. Не дозволили зовсім історії і політичних питань. Не дозволили суто наукових видань. Доручали друкувати різні пропагандистські видання, яких тексти не раз прислали перекладені”³³. В.Кубійович визнавав: “На превеликий жаль, німці не дозволяли видавати наукові праці; не мав змоги друкувати їх і Крип’якевич”³⁴. Доводилося працювати на майбутнє.

І.Крип’якевич свою роботу у видавництві описував так: “Як редактор я оформлював наукові видання, а саме – збірники – Франківський, археологічний, природознавчий, лісознавчий, лікарський, математичний, літопис Національного музею – але німецька цензура ні одного не допустила до друку; також виконував я поточні редакторські роботи – рецензії, консультації, коректи”³⁵.

Продуктивність праці видавництва, крім цензури окупаційної влади, обмежувалася нестачею паперу. Але праця видавництва заохочувалася великим попитом з боку українського населення³⁶. Фінансові проблеми вирішувалися за рахунок дозволеного німецькою окупаційною владою видання шкільних підручників, що було досить прибутковою справою. Саме в цей час, в липні 1941 р., І.Крип’якевич видає популярну “Історію України”³⁷.

На виданнях 1941 р. позначилося втручання цензури, що відзначав сам автор у серпні 1944 р.³⁸ Факт підтвердження І.Крип’якевичем наявності приписок у виданні “Історія України” 1941 р. наводив також декан історичного факультету в 1946 р. В.Горбатюк на засіданні кафедр історичного факультету Львівського університету ім. І.Франка³⁹. Про жорсткість

³² Там само. – С.118.

³³ ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.14.

³⁴ Кубійович В. Мені 85. – С.157.

³⁵ Архів Президії Академії Наук України. – Ф.251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крипякевича Ивана Петровича”. – Арк.30.

³⁶ Паньківський К. Вказ.пр. – С.347.

³⁷ Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1941. – С.69.

³⁸ Архів Президії Академії Наук України. – Ф.251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крипякевича Ивана Петровича”. – Арк.47.

³⁹ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.70. – Спр.568. – Арк.19.

німецької цензури згадував не тільки І.Крип'якевич⁴⁰, а й інші співробітники Українського Видавництва, зокрема Юрій Шевельов, який писав: “Книжкові видання сильно терпіли від німецької цензури, яка не пощадила навіть Шевченкового “Кобзаря”, де зник “мудрий німець”, що “картопельку садив” на Запорозькій Січі...”⁴¹

* * *

Навіть за важких умов окупації І.Крип'якевич продовжує займатися видавничою та науковою роботою. Згадуючи ці роки, він писав: “Поza основною роботою я продовжував наукові праці, розпочаті в Інституті історії України АН та збирав матеріали до нових тем: Галицько-Волинське князівство XIII–XIV ст., історія Холмщини; західні кордони України, історичний атлас України, листи й універсали Богдана Хмельницького”⁴².

Учений прагне об'єднати зусилля історичної науки Східної та Західної України, цікавиться політичним і культурним життям окупованих східних територій, організовує обмін науковою інформацією, налагоджує особисті зв'язки між науковцями⁴³. Історик навіть розробляє всеукраїнський план майбутніх історичних робіт “для Києва, провінційальних осередків, Львова, еміграції”⁴⁴. Такий план передбачав “перелік проблем, що повинен бути обробленим у найближчих роках, і таксамо план видавництва джерел”⁴⁵. Проект свого плану він надсилає до Києва, а також українським ученим в еміграцію (до Праги й Берліна)⁴⁶. Разом зі своїм учнем Омеляном Прицаком учений впорядковує бібліографічні картки з історії України й готує підручник з бібліографії історії України⁴⁷, роботу над яким розпочато наприкінці 30-х років на семінарі з історії України при НТШ⁴⁸. У його планах головне місце продовжує займати козаччина. Історик склав реєстр листів Б.Хмельницького, сподіваючись пізніше опублікувати повне видання його листування⁴⁹. У листі від 22 березня 1942 р. він ділиться

⁴⁰ ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.14.

⁴¹ Шевельов Ю. (Шерех Юрій). Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. – Харків; Нью-Йорк, 2001. – Т.1: В Україні. – С.369.

⁴² Архів Президії Академії Наук України. – Ф.251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крип'якевича Ивана Петровича”. – Арк.30.

⁴³ Див.: Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.182; Оглоблин О. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995. – С.304, 306.

⁴⁴ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років. – С.175.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Його ж. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.184.

⁴⁷ Там само. – С.178, 181.

⁴⁸ Домбровський О. Семінар історії України при НТШ у тридцятих роках // УІ. – 1973. – Ч.1–2. – С.128.

⁴⁹ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.178.

планами з О.Оглоблиним про підготовку видання реєстру універсалів Богдана Хмельницького. Він також розмірковує про доцільність видання реєстру всіх опублікованих документів гетьманів від Хмельницького до Розумовського⁵⁰.

У роки війни І.Крип'якевич перевидав дві популярні “Історії України” (1941 і 1942 рр.), а також готував систематичну працю з історії України: “...взявся за ширшу історію України. Для широких кол інтелігенції, в якій бажаю зайнятися головними проблемами нашого минулого”⁵¹. Загальну характеристику цієї праці він дає в 1943 р. в листі до О.Оглоблина: “Це не буде університетський підручник, з подрібним оглядом подій, а радше провідник для інтелігента, що хоче пізнати головні лінії нашого історичного шляху. Найбільше звертаю увагу на державу і організацію громадянства, коло цього основного хребта групую економічні, соціальні, культурні події”⁵². В.Кубійович згадує невдалу спробу еміграції І.Крип'якевича наприкінці війни. План виїзду за кордон не був здійснений, оскільки “радянські війська просувалися на захід так швидко, що відтяли від Крип'якевича його дружину... Щоб з нею не розлучатися, Іван Петрович залишився у Львові”⁵³. Рукопис “Історії України” вчений передав Володимиру Кубійовичу та Миколі Шлемкевичу з таким зауваженням: “Це моя найкраща праця – синтеза історії України. Видайте її”⁵⁴. Книга була видана в еміграції 1949 р. як другий том “Бібліотеки українознавства” під псевдонімом Іван Холмський. Пізніше вона неодноразово видавалася в еміграції, а 1990 р. нарешті вийшла в Україні у видавництві “Світ”. Про плідну роботу науковця в роки війни свідчить список праць, написаних протягом 1941–1944 рр. (подається за особовою справою історика):

“Наші дні” 1942 №8: До джерел світогляду; 1943 №1: Світогляд міщансько-козацької доби.

“Краківські вісті” 1942 №203: Нова характеристика українського світогляду; №209: Вплив історії на національний характер; №226: Чужинці про українську вдачу; № 238: Шевченко-класик; №244: Світогляд В.Антоновича; №267: Шляхами ренесансу і бароко; 1943 №10: Старий Холм; №200: До історії латинізації перемиської єпархії; №274: Пам'яті Р.Луканя.

“Дорога” 1942 №8: Авантюрист туристом; №12: В похід ідучи; 1943 №5: Про давні українські кораблі; №6: За Чорне море; №11: Старий Львів.

“Календар альманах” на 1943: З минулого Холмщини; на 1944: Галицька держава XIII–XIV ст.

“Календар” “За народ” на 1943: Давні громадські організації.

“Українська книга” т.V: Зв'язки Івана Федорова з Краковом.

⁵⁰ Там само. – С.180.

⁵¹ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років. – С.175.

⁵² *Його ж.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року. – С.262–263.

⁵³ *Кубійович В.* Мені 85. – С.175.

⁵⁴ Там само.

“Холмська земля” 1943 №27, 28: З підляської старовини.

“Холмський подорожний календар” на 1944: Церкви Холмщини.

Історія України, Львів 1941

Мала історія України, Львів 1941 (декілька передруків)

(В обидвох виданнях видавці додали самочинно наприкінці уступи, з яких змістом автор не погоджується; у дальших передруках, без відома автора, додано ще нові додатки).

Львів 18 серпня 1944 р.

Ів.Крип'якевич”⁵⁵.

Як секретар Наукового фонду при УЦК І.Крип'якевич організував матеріальну допомогу інтелігенції Східної і Західної України, що залишилася без засобів для існування⁵⁶. Згадки про ці факти підтверджуються листуванням з Олександром Оглоблиним⁵⁷.

У 1944 р. у зв'язку з підготовкою до українсько-польських переговорів у Варшаві між представниками ОУН(р) та польського уряду в Лондоні І.Крип'якевич підготував елаборат історичного змісту⁵⁸.

Учений разом з іншими науковцями вживає заходів для збереження майна наукових установ Львова. В.Кубійович зауважує: “А в той переходовий час трійка – Сімович, Полянський і Крип'якевич докладала зусиль, щоб утримати майно університету”⁵⁹. Ця робота мала позитивні результати, бо після війни Крип'якевич міг з гідністю заявити: “Майно відділу інституту (Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. – І.З.) у приміщенні вул. Жовківська 36 збереглося в цілості, а саме: устаткування, бібліотека і канцелярйні книги; зберігся також інвентар, так що можна буде сконстантувати евентуальні дрібні втрати”⁶⁰.

Учений усвідомлював ту велику місію, яку покладала доба на науковців: “Треба нам, не оглядаючися ні на що, “орати убогу ниву”, а жнива “якось то будуть”! Це історична робота, оцінять її щойно ті, що по наших трудах будуть даліше продовжувати справу, – але маю тверду надію, що ще й ми самі побачимо плоди з того насіння, що його засіваємо серед воєнної заверюхи”⁶¹.

---

⁵⁵ Архів Президії Академії Наук України. – Ф.251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крип'якевича Ивана Петровича”. – Арк.47.

⁵⁶ Там само. – Арк.30.

⁵⁷ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.178, 181, 185, 186.

⁵⁸ *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів // УІ. – 1996. – Ч.1–4. – С.126.

⁵⁹ *Кубійович В.* Мені 85. – С.159.

⁶⁰ Архів Інституту історії. – Оп.1. – Спр.59. – Арк.9.

⁶¹ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С.184.

ДОКУМЕНТ

Арк. **Стенограма запису спогадів д-ра історичних наук,**
1 **Зав. відділу інституту історії України АН УРСР у м. Львові,**
проф. Крипякевича Івана Петровича.

Я народився 1886 р. у м. Львові. Гімназію закінчив у Львові, університет у 1909 р. також у Львові. В 1911 р. закінчив докторат філософії з групи історичних наук. За часів Польщі працював учителем в гімназії у м. Львові*, Рогатині і Жовкві і деякий час в Познані, але більш всього в Львові.

З 1907 р. мене обрано на дійсного члена історичної секції** Наукового Товариства ім. “Шевченка”*** у Львові. З приходом радянських військ у жовтні 1939 р. мене призначено професором завідувачем кафедри історії України у Львівському Державному^{4*} університеті, а від лютого 1940 р. призначено зав. відділом Інституту історії України Академії Наук у Львові. В 1940 р. був обраний депутатом народних зборів, а в 1941 р. депутатом Львівської обласної ради.

За часів німецької окупації залишався у^{5*} Львові і був редактором наукових видань в Українському Видавництві. Після звільнення Львова радянськими військами працюю керівником кафедри історії України в Львівському університеті і зав. відділом інституту історії України АН УРСР у Львові.

В своїх спогадах я хотів би торкнутися трьох питань: 1) відношення німців до українського народу; 2) Українського центрального комітету; 3) справи української науки.

I

Уже в 1939 р. німці зацікавилися українською справою і намагалися тих українців, що залишалися під їх окупацією в Кракові, на Арк. Лемківщині і Холмщині, з'єднати для своїх цілей // і пропаганди.

2 Вони дозволили українське шкільництво, гімназії, чого не дозволяли полякам. Дозволяли Українське видавництво, дали українцям свою адміністрацію по містечках^{6*} і селах. Дуже багато українців дістали управу різних маєтків і промислових підприємств чи установ. Навіть був проект утворити в Кракові науковий український інститут. Частина тих українців, що виїхала до Німеччини стала райхсдойче (до цього німці силували тих, що виїхали), за дозволом німецької комісії. В 1939–41 р. німці не дозволяли писати нічого проти радянщини. Цензура цього дуже пильнувала.

---

* В оригіналі після “у м. Львові” літера “і” надрукована і перекреслена олівцем.

** В оригіналі “історичних секцій”; олівцем виправлено на “історичної секції”.

*** В оригіналі “Шевченко”; олівцем виправлено на “Шевченка”.

4* В оригіналі “державному”; олівцем виправлено на “Державному”.

5* В оригіналі “в”; олівцем виправлено на “у”.

6* В оригіналі “містечках”; олівцем виправлено на “містечках”.

Коли почалася війна з Союзом Радянських Республік в 1941 р. як мене тоді повідомили, на протязі двох або трьох тижнів німецька* преса була повна статей про Україну. Ці статті були в тому напрямі, що німці допоможуть будувати українську державу. Як ми довідалися від українців-перекладачів, що були при німецькій армії, вермахт, армія дістала інструкції (нам їх читали), де було сказано, що треба берегтися помилок з 1918 р. і, що треба намогтися приєднати український народ. Тоді також вермахт мав карти України з кордоном аж по Волгу. Вермахт дозволив пропаганду бандерівцям, які в перший день приїзду до Львова розліпили плакати з гаслами “Україна для українців”. Чи це було зроблене для пропаганди, чи дійсно були у німців якісь інші наміри з початку – не знати, а в кожному разі українська націоналістична інтелігенція давала себе зловити на ці німецькі обітници самостійности**. Про те в два чи три тижні, після початку війни, зовсім несподівано з преси зникло слово “Україна” і всі статті про Україну. Говорили, що це сталося з особистої вимоги Гітлера, який взагалі не признавав української нації, а тільки українське плем'я чи нарід, тому то вони не дозволяли вживати слова нація, а тільки слово “фольк”, що означало народ-плем'я, тобто народ, який ще не став нацією.//

Арк.
3

Говорили, що Гітлер був на правобережжі в Софіївці на Уманщині, що він скликав до себе представників селян, міського населення, вчителів, попів і через перекладачів вів з ними розмови. Ніби ця розмова привела до рішення, що український народ не є нацією. Дальше говорили в німецьких верхніх колах, що Гітлер заборонив якінебудь вищі школи, університети на території України, що ця заборона вийшла від нього безпосередньо, і тому, коли пізніше у м. Львові місцеві німецькі чиновники (Франк) дозволили відкрити деякі інститути, то вони не звалися інститутами, а тільки фаховими курсами, щоб закрити це перед владою і показати, що воля Гітлера була виконана.

В перший час приходу німців до Львова велику ролю*** відіграв Ганс Кох, проф. історії віденського університету, який в рр. 1918–20 був офіцером Української Галицької^{4*} армії. Він був з походження галицький німець, знав добре українську мову. Німці його вживали для пропаганди серед української інтелігенції і він маючи багато особистих^{5*} знайомих з війни, поширював оптимістичні вістки про українську державу, про самостійність. Пізніше він виїхав до Києва

* У тексті надруковано разом “тижнівнімецька”; розділено олівцем після “тижнів”.

** В оригіналі “самостійности”; олівцем виправлено на “самостійности”.

*** В оригіналі “роль”; виправлено олівцем на “ролю”. У тексті помилково “зорганізілваний”.

^{4*} В оригіналі “галицької”; олівцем виправлено на “Галицької”.

^{5*} В оригіналі “осовистих”; олівцем виправлено на “особистих”.

і там виконував таку саму роль, а потім був на Лівобережжі, навіть у Харкові. Він нібито пізніше зображував справу в цей спосіб, що вермахт прихильніше відноситься до українських справ, чим цивільна влада, яку очолював Еріх Кох.

Але українська інтелігенція скоро розчарувалася у німецьку прихильність, бо німці в Галичині, а особливо у Львові, від початку почали віддавати всі установи полякам. Поляки дістали всі господарські установи, харчоторги і другі. Дальше дістали в свої руки радгоспи, всю торгівлю, всі домоуправи, тобто все те, що за радянських часів український елемент опанував. Все знов перейшло до рук поляків і прийшло в такий, як було за Польщі. Німці зовсім не признавали українського характеру Галичи- // ни, а старалися нав'язати до традицій польських або німецьких. Наприклад: вулиці стали називатися німецькими назвами. Особливо вражало те, що в пресі не вільно було писати про українську націю, а тільки про народ, і що не дозволяли вищих наукових установ і не дозволяли відкривати університети і академії.

Вражало те, що влада не була одноцільною, а все відчувалися розходження між гестапо, цивільною владою (наприклад, губернатор) та військовою владою. Дуже важко було знайти в різних справах один директив. Коли* одна влада яку-небудь концесію зробила, то друга влада виступала проти. Також було розходження між Еріхом Кохом та галицьким губернатором Вехтером**, щодо того, яким способом краще опанувати українців, чи методами винищення (метод Коха), чи шляхом порозуміння з населенням (метод Вехтера). З кол[ишнього] галицького дистрикту вислано було на початку 1943 р. комісію до Райхскомісаріату*** України для скомпромітування діяльності^{4*} Коха^{5*}; до складу цієї^{6*} комісії входив М.Іп.Лозакер. Німецька адміністрація була незвичайно продажна. Її можна було легко купити. Всі найбільш важливі справи вирішувалися на бенкетах. Особливо для німців була бажана ікра та гуска. Так, наприклад, коли арендатори аптек запросили свого шефа німця, голову аптекоуправління на бенкет, він прийшов не один, а з своєю^{7*} дружиною і секретаркою, і як він побачив стіл, де було всього дуже багато, був дуже задоволений і сказав, що це все було навіть “казочне”.

Голова УЦК Кубійович щороку у свята приймав у себе співробітників ген[ерал]-губ[ернатора] Франка. На таких бенкетах вирішувалися всі найважливіші справи. Міністр Франка приймав “почесні

---

* В оригіналі надруковано разом “директив Коли” (без крапки); розділено олівцем після “директив”.

** Кома дописана олівцем.

*** В оригіналі “Рейхскомісаріату”; олівцем виправлено на “Райхскомісаріату”.

4* В оригіналі “діяльності”; олівцем виправлено на “діяльності”.

5* В оригіналі кома; олівцем замінена на крапку з комою.

6* Слово “цієї” надруковано над рядком.

7* Слово “своєю” надруковано над рядком.

подарунки” від Центрального комітету, наприклад, золотий самовар. Як треба було провести якусь книжку через українське видавництво, то перш за все треба було звернутися до урядовця-німця і пити з ним всю ніч. І тільки після цього можна було чекати згоди цього німця.// **Арк.**

5

II

Другим питанням є Український Центральний Комітет. Він був утворений в Кракові і з початку мав характер допоміжної установи, яка мала допомагати населенню. УЦК повинен був бути посередником між населенням і німецькою владою. Але скоро поширилися права Комітету так, що німці признали його офіційною репрезентацією “Української народної спільноти – “Vol[k]sgemeinschaft”*.

Головні напрямки діяльності Комітету були: – 1) допомогова акція (соціальна опіка), тобто Комітет діставав кошти з так званого “національного податку”. Кождий громадянин мав платити 1% з своїх прибутків. Кождий громадянин української народності мав обов’язок бути членом Центрального Комітету, діставав довідку, без якої не міг дістати ніякого німецького документу. Крім “нац. податку” Комітет діставав [в]ід** німецького уряду дотацію на допомогу незаможного населення, а також продукти. Наприклад, в 1943 р. Комітет дістав більший приділ масла так, що зміг обд[і]лити*** ним всіх своїх членів. 2) До функції Комітету входило право організувати спілки: учителів, наукових співробітників, купців, письменників, мистців, інженерів. Були також якісь ро[б]ітничі спілки^{4*}. Поза комітетом не вільно було засновувати ніяких організацій. Кожна організація мусіла мати зв’язок з Комітетом. В завдання цих спілок входили організації фахівців даної ділянки. Це були замкнені корпорації, які охоплювали всіх зайнятих в даному фаху (наприклад, купці, правники та інш.). Вони дбали про поліпшення матеріальних справ своєї групи, а також про підвищення кваліфікації шляхом лекцій, доповідей і націлювали роботу спілок на поширювання їх впливу на цю ділянку роботи; наприклад, купці дбали про захоплення ринку, науковці про піднесення українсько[ї]^{5*} науки і т.д. На чолі спілок стояли: 1) спілка наукових робітників – голова проф. Перхорович (політехнічний інститут);

- 2) спілка письменників – Лужницький;
- 3) спілка мистців – Іванець;
- 4) спілка правників – Вачків Іван;//
- 5) спілка вчителів^{6*} Северин Левицький;
- 6) спілка інженерів і інші спілки.

Арк.

6

* Слово “Volnsgemeinschaft” дописано олівцем (помилк.).

** У тексті “від”.

*** У тексті “обдйлили”.

4* У тексті “роюітничі”.

5* У тексті літера “ї” не помістилась в кінці рядка.

6* В оригіналі “учителів”; олівцем виправлено на “вчителів”.

Третя ділянка діяльності Центрального комітету була культурно-освітня.

Центральний комітет мав деякий вплив на шкільництво, а саме міг подати кандидатів на інспекторів, директорів, вчителів; організував різні курси, деякі школи, наприклад театральні студії; бурси*. Інститут народної творчості зорганізований** замість існувавшего в минулому товариства “Просвіта”, бо німці не дозволили назви “Просвіта”; на місце читалень “Просвіта” зорганізовано Українське освітнє товариство (УОТ).

УЦК займався організацією хорів, драматичних і музичних гуртків. Вся культурна діяльність охоплювалася Інститутом Народної творчості. З УЦК було зв'язане Українське видавництво в такий спосіб, що головою надзірної*** Ради був Кубійович В.

Четвертий пункт діяльності Комітету є деякий вплив на організацію низової адміністрації по селах і містечках. Подавали кандидатів на війтів, солтисів, бургомістрів, організовували курси по підвищенню знань цих категорій урядовців.

Врешті п'ятий пункт діяльності Комітету була інтервенція перед німецькою владою в справі установ і цілої української спільності. 1) Були такі справи, наприклад, коли брали масово населення до Німеччини, хапали по вулицях, то Кубійович йшов до губернатора і домовлявся, щоб цього не робили в такий неорганізований спосіб. 2) Коли німці по селах їздили і розстрілювали селян, то деколи можна було затримати. 3) В справі харчування населення можна було домовитися про деякі збільшення харчів.

Галицький губернатор Вехтер був австрійський німець і тому з ним значно легше було порозумітися, ніж з берлінським німцем.

Треба сказати, що Комітет мав свої окружні комітети і дєлагатури, які провадили ту саму програму, що і Центральный Комітет. Апарат УЦК будувався по територіальному принципу за структурою,Ark. 7 прийнятою в Дистрикті4*. Найсильнішими організаціями УЦК були організації в Станиславові, Тернополі, Коломиї, Стрії, Перемишлі і Криниці. На роботу УЦК і його проведу до 1941 р. мали вплив мельниківці, а пізніше тут не було такої групи, а були поодинокі особи, які впливали на роботу УЦК. Зокрема особи, що очолювали великі установи, так, наприклад: в Маслосоюзі – Палій, в Центросоюзі – Павликовський, в Хліборобській Палаті – Храпливий Євген.

Керівництво роботою УЦК здійснював Кубійович, який добирав сам всіх своїх співробітників, як в центрі, так і в окружних комітетах.

Колегіальне управління роботою УЦК було відсутнє. Голова УЦК та його заступник був затверджений німецькою владою.

* Вгорі олівцем дописано знак питання над літерою “б”.

** У тексті помилково “зорганізований”.

*** В оригіналі “надвірної”; олівцем виправлено на “надзірної”.

4* В оригіналі “дистрикті”; олівцем виправлено на “Дистрикті”.

Кубійовича я знаю з 1930 р. Він приїздив до Львова на збори Наукового товариства. Багато промовлював про реформи Наукового* товариства. Мав багато раціональних думок. Хотів змодернізувати Наукове товариство. Познайомився я з ним ближче на одній екскурсії на Холмщині, куди ми ходили пішки; це було тоді, коли поляки руйнували церкви на Холмщині. Кубійович ніс цілий мішок літератури на плечах, яку роздавав місцевому населенню, тоді він виявився мені дуже ідейною людиною, але дуже романтичною.

Походив він з Лемківщини, що відчувається із його мови** (вони мають інший акцент). Він був у галицькій армії (так мені здається, але це треба перевірити); закінчив університет у Кракові там став доцентом географії. Його спеціальність – демографія. В 1936–38 рр. він видав*** географічний атлас України і тоді за допомогою картографа Кулицького нарисував 20 стінних карт України і взяв їх на виставку до Берліна. Бував він в Будапешті, Софії і читав там лекції про Україну. В Берліні його добре знали, можливо він учився на котромусь з університетів Німеччин[и]^{4*}, але точно цього не знаю.

Як учений він є спеціалістом тільки в демографії. Економічна // Арк. 8
географія це його слабша сторона. Він дуже палкий науковець. Наука для нього, це все. Він почував себе нещасливим тому, що мусів стати організатором. Як науковець він не мав широких поглядів, порівнюючи з Юрієм Івановичем Полянським.

Головою Центрального комітету у Кракові він став в 1939 чи в 1940 р., припадково, як одинока людина, що була відома на краківському терені. Там був другий контр-кандидат якого дехто вважав кращим головою. Не маючи політичної освіти і політичного досвіду Кубійович піддався спочатку під вплив мельниківців, а потім під вплив різних випадкових людей. Так, наприклад, Глібовецький – публіцист-католик. Пізніше на його мав деякий вплив Юрій Іванович Полянський. Вони були приятелі. Деякий вплив на нього мав Шле[м]кевич^{5*}, головний редактор Українського видавництва та Дмитро Паліїв, який був головою “фронту національної єдності”^{6*}.

Кубійович є людина надзвичайно роботяща. Цілий день відбував він конференції з різними референтами, які мали свої ділянки, з головами окружних делегатур Комітету. Під вечір він бував дуже втомлений і часто засипав на засіданнях. Кубійович є людина дуже порядна щодо грошових справ. Він ніколи не привластив громадських грошей. Жив він дуже аскетично, скромно, не пив. До Радянського Союзу відносився з ненавистю, але чому саме і як, то тяжко

* У тексті помилково “наукового”.

** У тексті надруковано разом “йогомови”.

*** У тексті “вінвидав” разом.

^{4*} У тексті неправильно виправлено з “Німеччини” на “Німеччині”.

^{5*} У тексті “Шленкевич”.

^{6*} У тексті лапки лише після слова “єдності”.

було збагнути. До німців відносився спочатку дуже прихильно, очевидно тому, що він був в зв'язках з визначними німецькими вченими, між якими було багато гарних типів. Дуже ненавидів поляків тому, що походив з Лемківщини, де була весь час загострена боротьба між поляками і українцями. Мав багато неприємностей з боку польських професорів в Кракові. Його перед самою війною позбавили доцентури тому, що він їздив за кордон з мапами України. Кубійович був людиною амбітною, владолобцем, не любив поруч себе терпіти когось іншого. Через те з Паньківським були у нього розходження.

Арк. Кубійович це людина завзята, холодна, він не вмів визивати до* // себе симпатії. Свою працю він вмів дуже добре розкласти. Перед кожною конференцією мав програму позначену на пункти. Коли хто-небудь промовляв, то він тоді нотував собі хід думок. Промови його і доповіді були всі добре сконструйовані, логічні, але він не вмів захопити широкої маси, не вмів опанувати слухачами.

Політичний авторитет серед колишніх партійних політиків мав він невеликий, тому що всі відчували, що він не має політичного досвіду, що не брав участі в політичному і партійному житті перед 1939 р. Щодо різних дрібних справ, то він провадив їх добре. В вузькому колі людей він міг знайти вплив і провести якусь справу. Деякі промови йому вироблювали співробітники. Часом відчувалося, що то не його мова. Він мав значний авторитет серед німців. Вмів з ними говорити тому, що він мав холодну німецьку вдачу і з своїм типом наближався до німця, і тому часто проводив свої бажання. Але відчувалося, що німці вважали, що він занадто виріс, і в деяких справах [не]** дозволяли Кубійовичу промовляти і наказували цю справу провадити Паньківському. Кубійович про це знав. Кубійович був прихильником авторитарного устрою. Кубійович мав надію, що коли б німці пішли на Наддніпрянщину, то він добуде й*** там таку саму роль, яку мав в Галичині. Але про це він думав тільки в 1941 р., бо в цьому році осінню він їздив до Києва з Паньківським, але вернувся розчарований, що німці не виявляють ніякої охоти будувати українську державу, і що українське громадянство його зустріло дуже холодно. Коли Кубійович розпочинав свою діяльність в Кракові, тоді німці дуже щедро давали всякі обіцянки українській інтелігенції, всякі посади і т.п. Він наївно надіявся, що німці збудують самостійну українську державу. Пізніше він розчарувався щораз більше до німців, але не бачив для себе ніякого виходу. Йому, // наприклад, дораджували, щоб він ввійшов в стосунки і зв'язки з американцями і англійцями, але він заявляв, що не може зійти з свого шляху. Він передбачав, що йому прийдеться виїхати до Америки в еміграцію.

Арк. Це була свого роду трагічність, що його карти зовсім безнадійні.

---

* На наступній сторінці помилково повторюється "до".

** У тексті помилково "до дозволяли".

*** "й" дописано олівцем над рядком.

Кость Костьович Паньківський – син відомого в Галичині економіка-оператора*; йому є до 50 років. Він адвокат, належав до радикальної партії за Польщі перед 1939 р., але не був [д]уже** діяльним членом. Пізніше Полянський хотів його зробити своїм заступником в Міській Раді, але він відмовився, а потім його визначили на заступника Кубійовича для Галицького дистрикту. Він інший тип, як Кубійович – дуже сердечний в розмовах, з сатиричним гумором так, що не раз важко було знати, чи говорить він серйозно, чи насміхом трактує якусь справу. Він добрий промовець, критично відносився до німецької політики Кубійовича, але сам часто мав розмови з німцями в різних справах, що торкалися Центрального Комітету. З Кубійовичем не міг погодитися, між ними все відчувалися персональні розходження. Він був політично більш гнучкий, як Кубійович, не був таким догматистом, більш реально брав всякі політичні справи і явища. У своїй веселій фразеології називав Кубійовича Цісарем. Авторитету, особливо в Окружних*** комітетах мав далеко більше як Кубійович, умів обходитися з людьми і єднати їх на свій бік. Крім офіційних директив, давав також нераз інтимні, протилежні настанови.

Діяльність Українського центрального комітету не можна вважати одноцілою, тут перехрещуються два стремління. З одного боку, німці створили комітет на те, щоб легше їм було управляти українським населенням і експлуатувати його для своїх цілей, а особливо для фронту. Центральний комітет мусів своєю організацією допомагати німцям в організації контингентів хліба, в доставляванні людей до Німеччини на роботу, при організації так // званої “Служби Батьківщини”, а фактично це була служба шляхова “Baudienst”^{4*} і врешті також на утворення галицької дивізії.

З другого боку, українська громадськість бажала використати комітет для своєї власної організації так, щоб схоронити себе перед знищенням, до якого ішли німці. Тому особливо окружні комітети намагалися тільки про око (для виду) виконувати все те, чого ждали німці, а головне своє завдання бачили в тому, щоб організувати освіту, школи, всякі господарські організації, щоб тим способом протиставитись німецькому наступові.

Комітет не був одноцільною організацією і деколи приходили до розходжень між п[р]оводом^{5*} або самим Кубійовичем, та діячами з провінції, які закидали Кубійовичеві, що він задалеко йде у своїй співпраці з німцями. Особливо невдоволення вийшло при утворенні галицької дивізії, яку більшість інтелігенції вважали несвоечасною, тому що були всі вигляди, що Німеччина скоро заломиться і україн-

* Над словом “економіка” олівцем знак питання.

** У тексті помилково “буже”.

*** В оригіналі “окружних”; ручкою виправлено на “Окружних”.

^{4*} У тексті олівцем дописано “Baudienst”.

^{5*} У тексті “пооводом”.

ський народ зустріне́ться з закидами, що він допомагав німецькій армії. Деякі групи обороняли утворення дивізії тим, що Україні збройна сила потрібна якраз на випадок заломання Німеччини, головно, щоб обороняти західноукраїнське населення перед наступом Польщі. Деякі уявляли собі навіть, що одночасно з Німеччиною розіб'ється також Радянський Союз, і що тоді галицька дивізія може стати основою на творення державної влади.

Всетаки утворення дивізії йшло шляхом насильства, як обов'язковий набір. В деяких районах крейскомісари наказували обов'язкові мобілізації населення певних років. Коли оцінюва[т]и* ці два напрямки, що були в організації Центрального комітету, один офіційний, а другий громадський, то все ж** таки треба сказати, що ці успіхи, які добув комітет організацією українського культурного життя не рівноважиться з цими шкодами, які принесла політика провуду комітету, а саме, що допомагала німцям*** довше4*

Арк. утриматися на українських землях.//

12

III

Гітлер і гітлеризм ясно і недвозначно стреміли до знищення культури української і всіх слов'янських народів і передусім не дозволяли на те, щоб трималися або зорганізовувалися центри, які продукують культуру і творять інтелігенцію. Так само в Галичині німці намагалися знищити українську культуру, але Центральный Комітет всетаки в дечому цей наступ затримував. У березні 1941 р.^{5*} до Львову приїхав президент відділу науки при генеральному губернаторі Вацке разом з Гансом Кохом. Вони скликали професорів Львівського університету на нараду. Там говорили щось про прихильність Німеччини до культури, але остаточно Вацке заявив, що і університет і інститути Академії наук і бібліотека мають бути закриті і назначив для всіх установ комісарські управи.

В університеті комісаром був Сімович. В Академії наук учитель гімназії Кисілевський.

Центральний комітет намагався протиставити цій німецькій політиці і Кубійович вислав цілу масу меморіалів для захисту різних установ. Кубійович проявляв велике зрозуміння для української науки. У нього часто відбувались наради в наукових справах, в яких брали участь Сімович, Полянський, Панчишин, Перхорович, а також представники інших інститутів. Повелосся Кубійовичу добувати те,

---

* У тексті "оцінювали".

** "ж" дописано олівцем над рядком.

*** Літера "м" дописана олівцем (не помістилась в рядок).

4* У тексті "довже"; олівцем виправлено на "довше".

5* У тексті подається помилкова дата, адже у березні 1941 р. Львів ще був радянським.

що німці погодилися відкривати: інститути медичний, ветеринарний, фармацевтичний, лісовий, політехнічний, сільськогосподарський, але не дозволено їх називати інститутами тому, що така була воля Гітлера, а звали їх тільки* фаховими курсами. Викладання йшло німецькою мовою. Курси не мали права видавати дипломів, а тільки посвідки. Працювали ці курси систематично**. Більшість професорів курсів не знала німецької мови і тому свої лекції тільки починали кількома фразами по-німецьки, далі викладали по-українськи, або по-польськи і знову кінчали німецькою фразою. Найкраще був організований медичний інститут д-ром Панчишиним. Він притягнув багато українських наукових // сил. Деякі професори були з Харкова, Києва. Велика кількість студентів була українці, тому проти Панчишина стали виступати польські націоналісти, він діставав погрози, що його навіть уб'ють. Були також організовані фахові юри[д]ичні*** курси. Організація їх попала в руки професорів-поляків і фольксдойче, але генерал-губернатор не дозволив відкрити ці курси тому, що вони могли давати слухачам політичну освіту. Також Кубійович не міг добитися історично-філологічного відділу чи факультету, який був потрібний практично для середніх шкіл, щоб придбати більше вчителів. Не вдалось також утворити наукового інституту. Ще в 1940 р. Кубійович в Кракові дістав згоду генерал-губернатора на такий науково-дослідчий інститут, в якому мали бути кафедри історії, археології, письменства, мови, економіки, українського права і інше. Але в Кракові не організовано цього інституту, нібито тому, що на перешкоді стала війна з Союзом. Пізніше в 1942 р. Кубійович добув дозвіл генерал-губернатора на утворення так званого Інституту ім. Шевченка на базі інститутів Академії наук у Львові з українознавчими кафедрами. Але в цьому протиставилося берлінське гестапо і не дозволило відкривати інституту, а навіть конфіскувало урядовий дневник розпоряджень в генерал-губернаторстві, в якому був цей декрет.

Арк.
13

Німецька^{4*} цензура не дозволяла ніяких наукових видавництв.

Я був редактором наукових видань в Українському Видавництві. Підготував до друку збірник Франка, археологічний збірник, природознавчий, дещо з економіки, лікарський збірник, але цензура ні на один цей збірник не дала дозволу так, що з наукових книжок вийшла тільки книжка “Княжий Галич” – Пастернака, і то завдяки особистим знайомствам автора. //

Арк.
14

В Українському видавництві були відділи шкільних підручників, які вів Храпливий Зенон, та відділ красної літератури, яку вів Гординський, дитячі видання, відділ фахових видань. Журнали

* Літера “т” дописана в тексті олівцем.

** У тексті “систематично”; олівцем виправлено на “систематично”.

*** У тексті невірно “юриличні”.

4* У тексті “а” дописано олівцем.

“Наші дні”, літературного змісту, “Дорога” для молоді і “Юні друзі” для молодшого віку. Формально до українського видавництва належали “Краківські вісті”, але фактично вони видавалися у Кракові і мали* окрему редакцію. Головним редактором в Кракові був проф. Іван Зелінський, який не мав великого впливу, як людина м’яка.

У Львові головним редактором був Шлемкевич, спеціаліст по філософії, який був в свій час у Відні, Парижі. Людина освічена. Видавництво мусіло вести боротьбу з цензурою. Цензорами були часто півграмотні фольксдойче чи німкені, які дуже довго тримали рукописи і чіплялись до всяких дрібничок.

Від часу до часу треба було на бенкетах добувати дозвіл на видання. Дозволили друкувати красне письменство. Не дозволили зовсім історії і політичних питань. Не дозволили** суто наукових видань. Доручали друкувати різні пропагандистські видання, яких тексти нерозприсилали перекладені.

Видавництво організувало двічі чи тричі літературні конкурси, на які прийшло багато інтересних творів.

Тираж був невеликий***, залежно від паперу; його давав німецький відділ пропаганди. Треба було умовлятися. Приблизно тираж був до 2.000 не більше. Видавництво мало великі прибутки але по німецькому закону, при кінці року весь прибуток чи якийсь великий процент ішов на державу. Щоб державі не дати цього, видавництво робило багато фіктивних умов, з метою допомогти вченим чи письменникам в їх житті.

Вів бесіду вчений секретар Комісії історії Вітчизняної війни, кандидат суспільних наук, старший науковий співробітник Інституту Економіки АН УРСР Д.В.Гак.

Стенографувала: Г.В.Шестопалова – референт Президії АН УРСР.

Львів 16 і 19.IX.1944. Ів.Крип’якевич.

ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.1–14 (перший примірник правленого машинопису, завірений підписом І.Крип’якевича).

---

* У тексті “м” дописано олівцем.

** Олівцем кома справлена на крапку, а “н” на “Н”.

*** “Не” додруковано над рядком.